
Poslabšanje slovensko-evropskih, slovensko-ameriških in evropsko- ameriških odnosov

Dimitrij Rupel

1. Slovenci in Evropa

Če pomislimo, da je ozemlje, kjer je danes država Slovenija, v srednjem veku spadalo v okvir cesarstva Karla Velikega; če pomislimo, da so Slovenci dolgo časa, skoraj tisoč let živeli v *Svetem rimskem oz. Avstrijskem cesarstvu* in *Avstro-Ogrski*, kratek čas (1809-1813) pod Francozi (takrat je Ljubljana postala prestolnica Ilirskih provinc); če pomislimo, da so leta 1821 evropski voditelji na ljubljanskem kongresu reševali bistvene probleme kontinenta... potem najbrž ni treba dvomiti o evropski usodi, morda celo evropskem poslanstvu Slovencev. Natančneje, ni dvoma o njihovi pripadnosti oz. privrženosti zahodni civilizaciji, preprosto *Zahodu*. Če pomislimo, da so se po tisoč letih odpovedali takšnemu življenju, si moramo vendar zastaviti vprašanje, ali jih je minilo veselje do evropske usode in evropskega poslanstva.

V Jugoslavijah sta gospodovala pravoslavje in komunizem, ki sta značilni vzhodnoevropski vrednotni usmeritvi. Medtem ko so Karađorđevići in starojugoslovanske stranke še selektivno izbirali prijatelje med Angleži, Francozi in Nemci, so po drugi svetovni vojni vsi ti in drugi zahodnjaki postali sovražniki. Gre za paradoks. Levičarski politiki do onemoglosti ponavljajo, da se je Jugoslavija v drugi svetovni vojni bojevala na strani zaveznikov, torej tudi Velike Britanije, ki je takrat gostila jugoslovanskega kralja in njegovo (sovražno, emigrantsko...) londonsko vlado. Vendar so bili za Tita pravi zavezniki le Sovjeti, ki so že oktobra 1944 zasedli jugoslovansko prestolnico Beograd. V času Hallsteinove doktrine (1955-1968), ko je bilo treba izbirati med Vzhodno in Zahodno Nemčijo, je Tito izbral Vzhod. Kljub simpatijam, ki so jih do Jugoslavije gojili na Madžarskem in v Češkoslovaški, je leta 1956 med Madžarsko in Sovjetsko zvezo izbral drugo, enako pa je navsezadnje storil še

pri praški pomladi leta 1968. V strahu pred disciplinskimi ukrepi iz Moskve je Tito Dubčku odsvetoval večstrankarski sistem in se nagnil na stran "realnega socializma", ki je v Jugoslaviji v 70. letih pomoril skromno cvetje hrvaških, slovenskih (Kavčič) in srbskih "liberalcev". Socialistična Jugoslavija je bila pravzaprav v sporih z vsemi demokratičnimi evropskimi državami. Nad tem bi se morali zamisliti teoretiki "vmesne" in neuvrščene Jugoslavije, ki trdijo, da je ni zastrla železna zavesa Ščečin - Trst. Najbolj sprti smo bili z Italijani in Avstrijci, kar se je nekako ujemalo s frontami II. svetovne vojne. Po koncu hladne vojne so se te fronte - ne glede na rdeče zvezde in prepevanje Internationale - pač pogreznile v nepomembnost.

Zadeve so se uredile leta 1989: v *Majniški deklaraciji* piše, da "bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru *prenovljene Evrope* (poudaril D.R.)". Evropsko prenavljanje se je začelo s koncem hladne vojne: slovenska država je nastala predvsem s podporo *Evropske unije*, v njej pa predvsem s podporo Avstrije in Nemčije. Če pomislimo, da je Slovenija postala članica EU prej kot katerakoli jugoslovanska republika; če pomislimo, da je Slovenija (kot "najboljša učenka v razredu") prva od novih držav predsedovala *Evropskemu svetu*, pred tem pa prevzela evro in varovanje schengenske meje; če pomislimo, da je slovenski zunanji minister leta 2005 vodil *Konferenco o varnosti in sodelovanju v Evropi* (v kateri so poleg Evropejcev za nameček sodelovali tudi Rusi in Američani), ugotovimo, da je bil nekoč (po poslabšanju leta 1918 in po izboljšanju leta 1991) slovenski evropski položaj trden, odnosi med Slovenci in drugimi evropskimi narodi pa prav dobri.

Zato je treba opozoriti na nekatere nenavadne in nedobre pojave, predvsem po letu 2008. Takrat, pozneje pa še leta 2013, 2014 in 2018 so si Slovenci izbirali vlade, ki se niso skladale z evropsko politiko. Evropsko komisijo in Evropski svet so v teh letih vodili konservativci (EPP) Barroso in Juncker, van Rompuy in Tusk; Slovenci pa so si razen enoletne prekinitve z Janšo (2012) izbirali levičarske vlade (Pahor, Bratušek, Cerar, Šarec), za komisarko pa po škandalu z Bratuškovom v Bruselj - po kostanj v žerjavico - poslali politično neznanko Bulčevo, za katero so na koncu v Komisiji in v Ljubljani ugotovili, da je bila bolj kot za pobiranje kostonja primerna za sprehode po žerjavici. Slovenija si je v EU in v zvezi z njo nabrala kar bogato ogrlico razočaranj, med katerimi je ob-

mejni spor s Hrvaško. Pri tej, posebno pri njeni diplomaciji se je izkazalo, da je politično bolj kompatibilna z Evropo kot slovenska. Hrvaška predsednica republike in hrvaški predsednik vlade sta oba poklicna diplomata. Po migrantski eksploziji (2015) je Slovenija namesto, da bi učinkovito zavarovala schengensko mejo med Slovenijo in Hrvaško, tvegala zapiranje (notranjih) meja z Avstrijo in Italijo, s čimer se je po ukinitvi železne zaves in ne glede na svoj formalni schengenski status spet znašla tako rekoč za mejo zahodnega sveta.

V zvezi z mejami in migranti je že spet prišlo do paradoksalnega položaja. Namesto da bi resno nadzirala svojo južno oz. schengensko mejo (s Hrvaško) in namesto, da bi v zvezi z migranti podpirala Madžarsko in Višegrad, je Slovenija (v tem primeru, ne pa glede škodljive haaške razsodbe o meji na morju) nerazumljivo popustljiva do Hrvaške in se vede, kot da članica schengna ni Slovenija, ampak Hrvaška. Pri tem se je Hrvaška spretno vključila v višegrajsko in celo v povezavo z Italijo, ki je - še spretnejša - dosegla, da Slovenija sodeluje pri utrjevanju slovensko-italijanske notranje meje. Sloveniji seveda niso koristile izjave levičarskih politikov, da je obkrožena z državami, v katerih prevladujejo nacionalistični in populistični režimi, in da je nekakšen otok demokracije v morju nazadnjaških držav od Avstrije in Italije do Madžarske in Hrvaške. Te države (Avstrija, Italija in Madžarska) so - kljub priseganju zadnjih dveh, treh zunanjih ministrov na gospodarsko diplomacijo - z medsebojnimi dogovori navile ušesa Sloveniji ali celo zavrle nekatere slovenske strateške projekte: predor pod Karavankami, drugi tir med Divačo in Koprom, madžarska naložba v tržaško pristanišče...

Nekdanjega predsednika vlade Mira Cerarja, ki je postal zunanji minister, je leta 2018 nadomestil Marjan Šarec, katerega vrhunski dosežek je bil, da se je izvzel iz odločanja v Evropskem svetu.¹ Po prihodu na izredni vrh Evropskega sveta je Šarec izjavil: "Bomo videli, kaj se bo zgodilo. Nemogoče je napovedovati... Nimam kaj misliti. Bom videl, kaj se bo zgodilo, in temu primerno reagiral."

V Sloveniji, ne v aktualni ali prejšnji slovenski vladi, je bilo vendar nekaj zunanjepolitičnih, npr. balkanskih in evropskih pobud. Priskrbela sta jih civilna družba in Borut Pahor. Prva pobuda je

¹ Povzemam po poročilu STA oz. zurnal24.si (2. julija 2019).

bila "jugoslovanska"², druga evropska³. Pahor je začel s srečanji z naslovom *Brdo-Brijuni* še kot predsednik vlade, nato je po vzponu na mesto predsednika države projekt obdržal zase. Vsekakor je videti, kot da se je Slovenija v preteklih letih (po letu 2008) usposobila kot poznavalka balkanskih razmer oz. jo Evropejci vidijo kot takšno. Po novem je pobudo glede Zahodnega Balkana prevzela Nemčija, v evropskih ustanovah pa je prevladalo stališče, da širitve ne bo prav kmalu. Na Evropskem svetu v začetku julija 2019 je francoski predsednik Macron celo izjavil, da širitve ne more biti, dokler ne bo Evropska unija temeljito spremenila svojega ustroja in delovanja. Ljubljanska pobuda ni zbudila pozornosti aktualne slovenske vlade, ki bi jo nemara lahko uradno predstavila v Bruslju.

Slovenska vlada se je pustila ustrahovati Španiji, ko je šlo za katalonsko gibanje za neodvisnost. Madridske oblasti so kot posmeh evropskim merilom demokracije pozaprl glavne organizatorje referendum oktobra 2017. Po drugi strani je dopustila vtis, da se je od vseh evropskih držav najtesneje navezala na Rusijo.

2. Slovenci in Amerika

Prvi ameriški predsednik, ki se je srečal s Slovenci (v okviru versajske konference 25. aprila in 5. junija 1919), je bil Woodrow Wilson. Ivan Žolger je bil član jugoslovanske delegacije, ki jo je vodil Nikola Pašić; sicer so bili Wilsonovi sogovorniki v prvi rundi (bivši avstrijski) konzul Ivan Švegel, Bogumil Vošnjak in Gustav Gregorin; v drugi rundi pa predsednik Deželne vlade Slovenije Janko Brejc, škof Anton Bonaventura Jeglič, Albin Prepeluh, Jurij Trunk, Lambert Ehrlich... Sestanki z Wilsonom in versajska konferenca za Slovence niso bili ugodni. Italija jim je vzela Primorsko, nakar so na plebiscitu - ki se je Wilsonu zdel pravična metoda - izgubili še Koroško. Wilson je slovenske sogovornike označil kot skromne in

² Kot beremo v uradnem poročilu MZZ, sta prvo konferenco o Zahodnem Balkanu na Brdu pri Kranju 20. marca 2010 skupaj organizirali Slovenija in Hrvaška (na ravni predsednikov vlad). Brdo-Brijuni proces v formatu Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija, Makedonija, Črna gora, Kosovo in Albanija se je nadaljeval v formatu predsednikov držav, ki se srečujejo vsako leto. Brdo-Brijuni proces vsebuje države, ki jih združujejo zgodovinske, geografske, kulturne in politične vezi ter interes za prenos izkušenj in podpore v EU integracijskem procesu, regionalnega sodelovanja in spodbujanja reševanja še preostalih odprtih vprašanj.

³ Gre za *Ljubljansko pobudo*, torej za osnutek evropske ustave, ki ga je pripravil Peter Jambreč, botrovali pa so mu poleg Boruta Pahorja še Matej Avbelj, Niko Grafenauer, Tine Hribar, Ernest Petrič in Dimitrij Rupel.

ponižne⁴, in morda so tudi zato na konferenci izgubili (kot piše v Američanom poslanem memorandumu *Razsutje slovenskega naroda*) 40% slovenskega naroda. V avstro-ogrski monarhiji je bilo združenih 97% Slovencev.

Naslednji ameriški predsednik, ki je po zaslugi Louisa Adamiča prisluhnil slovenskim političnim pogledom, je bil F. D. Roosevelt. Adamič je leta 1946 objavil knjigo *Večerja v Beli hiši*, v kateri je opisal srečanje z Rooseveltom in Churchillom 13. januarja 1942. V Belo hišo je bil povabljen zaradi svoje prejšnje knjige *Two-Way Passage* (Dvosmerni prehod? Potovanje in vrnitev?), v kateri ameriškim voditeljem poroča o svojem videnju raznolikosti ameriškega prebivalstva in po ameriški vojaški zmagi priporoča zmago miru. Edvard Kardelj je leta 1956 v *Foreign affairs* objavil članek "Evolution in Jugoslavia", v katerem je ameriškim bralcem poskušal predstaviti pozitivne dosežke jugoslovanske politike samoupravljanja in neuvrščenosti. Ker se je Tito rad slikal z ameriškimi predsedniki, je bila njegova Jugoslavija v odnosih do ZDA prevladna. V Beli hiši se je srečal s Kennedyjem (1963), Nixonom (1971) in Carterjem (1978). To pa ni oviralo njegove ljubezni do Fidela Castra, Arafata in vseh mogočih afriških diktatorjev.

V sedemdesetih letih se je sicer med Slovenci razvnela prava protiameriška histerija. Na lastni koži jo je občutil pisec teh vrstic, ki so ga po vrnitvi iz ZDA med služenjem vojaškega roka leta 1973 obtožili protisocialističnega občudovanja barvitosti jesenskega lista v Novi Angliji (in moderne ameriške vojaške opreme); med ideološkim "razčiščevanjem" na ljubljanski *Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo* (današnji FDV) pa so Janezu Jerovšku očitali, da je hotel (s svojimi knjigami) iz Jugoslavije narediti 51. državo ZDA. V 80. letih je razpad Jugoslavije napovedala ameriška obveščevalna agencija CIA. S Slovenci se je v svojih spominih (*The Politics of Diplomacy*, 1996) mimogrede ukvarjal državni sekretar James Baker; podrobneje in kritično pa v knjigi *Origins of a Catastrophe* (1996) ameriški veleposlanik v Beogradu Warren Zimmermann.

Če pomislimo, da je leta 1999 prišel v Ljubljano ameriški predsednik Clinton; da sta se v Sloveniji prvič srečala Bush in Putin, in da so bile slovenske delegacije vsaj štirikrat na pogovorih v Ovalni sobi Bele hiše; če pomislimo, da je Bill Clinton ukinil vize za obi-

⁴ Glej Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919-1920*, Ljubljana 2003, str. 213.

skovalce iz Slovenije, Bush pa podprl slovensko članstvo v Natu; moramo reči, da smo imeli z ZDA odlične odnose. Posebej si je zanje (in za vstop v Nato) prizadeval Janez Drnovšek, ki je Clintonu predlagal "verodostojno" ameriško angažiranje zoper Miloševića. V kampanji za referendum o članstvu v EU in Nato (2003) se je spet pojavilo negativne ideološke ocene oz. nezaupanje do zahodnega zavezništva, ki pa kljub vsemu ni uspelo pokvariti slovensko-ameriških odnosov. Leta 2004 je pozitivno politiko nadaljeval Janez Janša, po njem pa beležimo drastične negativne spremembe. Z levičarskimi vladami (Pahor, Bratušek, Cerar, Šarec) so slovensko-ameriški odnosi presahnil, po zmagi Donalda Trumpa pa se je - ne glede na to, da je poročen s Slovenko - protiameriška histerija samo še stopnjevala.

Za slovensko amerikanofobijo in za vzporedno rusofilijo je značilna februarska izjava zunanjega ministra Cerarja v zvezi s priznavanjem alternativnega voditelja Venezuele Guaidoja. Potem ko ga je kot legitimnega voditelja priznalo veliko število zahodnih držav z ZDA na čelu, je Cerar izjavil:

Slovenija je »prepoznala« vodjo venezuelske opozicije in predsednika parlamenta Juana Guaidoja za začasnega predsednika Venezuele, in to z izključnim z namenom, da razpiše predčasne volitve. Slovenija se je s tem pridružila 23 članicam EU, ki so to že storile, je poudaril.⁵

Uporaba besede "prepoznala" je olepšava, ki jo je slovenska politika uporabila, da ne bi razočarala koalicijske zunajvladne zaveznice *Levice*, ki se je bila v preteklosti navduševala nad predsednikom Madurom. Venezuelska zgodba na neki način spominja na parlamentarno "dramo" v zvezi s priznanjem Palestine. Slovenija je sedela "na dveh stolih". 29. januarja 2018 je STA objavila naslednje poročilo:

Zunanji minister Karl Erjavec je danes v Ljubljani sprejel izraelskega veleposlanika Ejala Selo. Veleposlaniku je natančno predstavil, kako v Sloveniji teče postopek glede priznanja Palestine, in ga tudi seznanil s svojo oceno, da bo glede na stanje v koaliciji verjetno prišlo do priznanja Palestine.

⁵ STA, 14. februarja 2019.

Kristina Božič pa je 4. aprila 2018 v Večeru napisala:

Predsednik odbora (OZP, op. D.R.) se je oprl na mnenje zakonodajne službe državnega zbora, da so vse do zdaj priznanja drugih držav predlagale slovenske vlade in ne državni zbor - in da ne najdejo zakonske podlage, da bi zakonodajno telo lahko na lastno pobudo sprejelo tak sklep. Zato je ugotovil, da ne morejo nadaljevati seje o nečem, kar bi bilo po njegovi presoji nezakonito. Pred tem je dobil besedo svetovalec predsednika države Ernest Petrič. »Predsednik vztraja pri svoji zadržanosti,« je ponovil stališče Boruta Pahorja do priznanja države Palestine. S tem je tako rekoč le potrdil stališče predstavnika državnega sveta in člana SDS Bogomirja Vnučca, ki je dejal, da ocenjuje, da priznanje ta trenutek ni v interesu Slovenije. Seja se je sicer začela s 35-minutnim uvodnim nagovorom predsednika odbora, ki je obnovil nesojeno pot slovenskega priznanja Palestine. Matej T. Vatovec iz Levice, ki je priznanje Palestine predlagal prvič novembra 2014, je dejal, da ostaja pred poslanci naloga, da naredijo, kar je prav in pravično. »Vztrajamo, da ima državni zbor polno pristojnost, da prizna Palestino. Možnost obstaja. Gre za vprašanje politične volje.«

3. Evropa in Amerika

Kot je znano, je ameriška (Jeffersonova) *Deklaracija o neodvisnosti* (4. julija 1776) navdihnila, torej prehitela francosko *Deklaracijo o pravicah človeka in državljana* (26. avgusta 1789), iz česar bi lahko sklepali, da so Američani že zelo zgodaj vplivali na evropske politične razmere. Seveda so se - na pravi strani zgodovine - udeležili prve svetovne, druge svetovne in hladne vojne. Američani so zavarovali demokracijo in zavrnili nacistično oz. komunistično diktaturo v Evropi.

Na začetku druge svetovne vojne so, kar zadeva ameriško-evropske odnose, imeli prednost Britanci. Avgusta 1941 sta Roosevelt in Churchill sestavila *Atlantsko listino*, ki je vplivala na potek vojne in na povojno ureditev, predvsem v Evropi. Nekatera načela Atlantske listine so bila pozneje vključena v pogodbe Evropskih skupnosti. Američani so pomagali - oz. želeli pomagati - od vojne razdejanim evropskim, tudi komunističnim državam, z Marshalllovim načrtom (1948). Sovjetska zveza in njeni sateliti, tudi Jugosla-

vija, so pomoč zavrnil. Aprila 1949 so v Washingtonu podpisali *Severnoatlantski sporazum* in ustanovili vojaško-politično zavezništvo Nato. To je bilo zavezništvo Američanov in (zahodnih) Evropejcev. Posebnost tega zavezništva je, da imajo v njem več pravic in nalog Američani.

Najbolj znamenito oznako evropsko-ameriških odnosov je leta 2003 formuliral Robert Kagan⁶ v knjigi *Of Paradise and Power - America and Europe in the New World Order* (O raju in moči - Amerika in Evropa v novem svetovnem redu). 5. marca 2003 je *The New York Times* povzel Kaganovo sporočilo: da so *Američani z Marsa, Evropejci pa z Venere*.⁷ Domislica cilja na pogosto ponovljeno ameriško pritožbo, da evropski člani zavezništva bistveno zaostajajo za Ameriko, kar zadeva izdatke za obrambo. Evropejci naj bi gojili "mehko moč" in se glede "trde moči" zanašali na ZDA.

Po drugi svetovni vojni so ZDA opustile zavezništvo z Rusijo in Vzhodno Evropo in se povezale z Zahodno Evropo, vključno z nekdanjimi diktaturami in celo s "silami Osi": z Nemčijo, Italijo, Španijo, Portugalsko... Ko govorimo o povojnem ameriško-evropskem zavezništvu, govorimo o "transatlantskem" ameriško-zahodnoevropskem zavezništvu, ki ga vse do konca hladne vojne bolj ali manj uteleša povezava med ZDA in Evropsko unijo. Po koncu hladne vojne nastopi vrsta zadreg in nesporazumov. Američani so si v začetku - po vsem videzu - predstavljali minimalno širitev Nata s Češko, Madžarsko in Poljsko (1997-1999); še previdnejša pa je bila Evropska unija, ki je s širitvijo odlašala še dlje. V EU je razen pri Nemcih, ki so dočakali vsenemško združitve, glede širitve v začetku prevladovalo nelagodje, ki ga ilustrira znani Schäublejev in Lamersov papir o jedru in periferiji (1994), na neki način pa tudi *Konvencija o prihodnosti EU oz. Pogodba o ustavi za Evropo*, ki je propadla leta 2005. Konec hladne vojne je potemtakem sprožil veliko vprašanj, njegovi rezultati pa so pravzaprav postali

⁶ Robert Kagan je bil svetovalec republikanskih administracij, diplomat in sodelavec znanega think-tanka Brookings Institution.

⁷ Recenzent New York Timesa Ivo Daalder je o Kaganovi knjigi napisal med drugim: "Robert Kagan's short book, which expands on a celebrated article published in Policy Review last summer, captures the mood of today's crisis between the United States and many of its old European allies. The immediate object of that crisis is the difference over Iraq and over what the best response is to the threat posed by terrorists, tyrants and the technologies of mass destruction more generally. But the cause of the crisis lies much deeper. 'When it comes to setting national priorities, determining threats, defining challenges, and fashioning and implementing foreign and defense policies, the United States and Europe have parted ways,' writes Mr. Kagan, concluding, in words already famous in another context, 'Americans are from Mars and Europeans are from Venus.'"

vidni šele prav na koncu starega in v začetku novega tisočletja. Najprej sta razpadli Sovjetska zveza in Jugoslavija, 11. septembra 2001 pa se je začel čas terorizma, muslimanskega radikalizma in migracij. Namesto stare delitve na Zahodno in Vzhodno Evropo je - z besedami ameriškega obrambnega sekretarja Donalda Rumsfelda (2001-2006) - prišlo do delitve na "staro" in "novo" Evropo. Poleg novih članic Nata⁸ so ameriški obračun s teroristi, ki se je ponesrečeno utelesil v iraški vojni, podprle Češka, Danska, Italija, Madžarska, Poljska, Portugalska, Španija in Velika Britanija, ne pa tudi Francija in Nemčija. Nove članice Nata - seveda z izjemo Slovenije - so bolj navezane na ZDA kot stare članice - z izjemo Velike Britanije. Nove članice, ki mejijo na Rusijo, bolj kot na evropsko računajo na ameriško podporo. Vprašanje je, kako se bo ta delitev odrazila v trdnosti EU in Nata. Kot smo videli 1. julija 2019, so si vodilne položaje v EU razdelile stare članice Belgija, Francija, Italija, Nemčija in Španija.

O evropskem "osamosvajanju" in o trdnosti Nata je v zadnjem času veliko povedal ameriški predsednik Trump. Njegove izolacionistične izjave so popravljali demokrati, vendar so načetosti med Natom in EU evidentne. O tem sta nedavno pisala Alina Polyakova in Benjamin Haddad.

Avtorja povesta, da očitki na račun bogatih evropskih držav, ki ne dosegajo dogovorjenih meril oz. odstotkov, niso zrasli na Trumpovem zeljniku, ampak izvirajo iz "nesimetričnosti moči Evrope in Amerike". Evropa naj bi po eni strani (zaenkrat na papirju) načrtovala "strateško avtonomijo", kar bi pomenilo konkurenco ZDA; po drugi strani pa naj bi bila še vedno navezana na Američane.⁹

Poseben komentar bi si v tem kontekstu zaslužila jugoslovanska kriza, saj se nekatere države, ki so nastale po njenem razpadu, bolj kot na Nato in EU naslanjajo na Rusijo. Pri tem omenjajo rusko-srbsko prijateljstvo in rusko nezadovoljstvo z včlanjevanjem Črne Gore in Severne Makedonije v Nato. Vse bolj nejasna je tudi politika slovenskih politikov, kot sta Cerar in Erjavec, ki sta povsem zanemarila odnose z ZDA in ki sta odgovorna za poslabšanje obrambne pripravljenosti oz. za naraščajoče nezaupanje do Nata.

⁸ Češki, Madžarski in Poljski so se po letu 2002 pridružile Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija; leta 2009 pa Albanija in Hrvaška.

⁹ Alina Polyakova, Benjamin Haddad, "Europe Alone - What Comes After the Transatlantic Alliance", *Foreign Affairs*, 11. junija 2019.

